

Paradigmatski prelom v sodobni množični kulturi

ANDREJ KOROŠAK

IZVLEČEK

Temeljno vprašanje je: ali gre v sodobni množični kulturi - zlasti v popularni glasbi in filmu - za analogen trend kot v znanosti, za prehod od mehanicistične doktrine k moderni ekološko-entropični paradigmi. Prva resna opozorila nevzdržnemu družbenemu mehanicizmu so se pojavila v 60. letih, ko se je industrijska civilizacija bližala svojemu zatonu. V popularni glasbi (rocku), ki se takrat razvije do neslutnih razsežnosti in v kateri nastajajo najrazličnejše sinteze, je temeljno vsebinsko sporočilo aludiralo na receptivnost, duhovnost, ljubezen, mir. Vendar mehanicizem kot družbena praksa še zdaleč ni zamrl. Šele devetdeseta leta prinesejo revolucionarni preobrat. Enoumje je preseženo, mračnjaške vsebine polagoma odstopajo mesto novim idejam, ki so ali direktne naslednice kulture Erosa iz 60. ih let, druge pa so težnje k sinergiji, sintezi, soobstoju različnosti. Žal kaj takega ne velja za drugi pomemben aspekt množične kulture - za sedmo umetnost. Pri razvoju filma gre za diametralno nasproten trend, torej od pluralizma k monopolizmu. Tak trend usmerja že dolga desetletja vseмогоčni Hollywood, ki je odgovoren za propad nekdanjih razvitih nacionalnih kinematografij (francoske, italijanske, nemške, ruske). Ameriška filmska produkcija vsebuje še danes izrazite elemente mehanicizma in potrošništva.

Ključne besede: prelom, množična kultura, družbeni mehanicizem, revolucionarni preobrat popularne glasbe, filmski monopolizem, propad nacionalnih kinematografij

ABSTRACT

A PARADIGMATIC BREAK IN CONTEMPORARY MASS CULTURE

The basic question is whether contemporary mass culture (in particular, popular music and film) is a matter of a trend analogous to that of science, a transition from a mechanistic doctrine to a modern paradigm of ecological entropy. The first serious warnings against the unbearable social mechanistic state emerged in the 1960s when industrial civilisation was coming to an end. Popular music's (i.e. rock's) basic message, which had developed to an unimaginable extent, and which consisted of a variety of syntheses, alluded in terms of content to receptivity, spirituality, love and peace. The mechanistic attitude, however, did not die away as far as social practice was concerned. Only the 1990s brought the revolutionary turnabout. The uniform mentality has been beaten, and obscure content is gradually giving place to new ideas, which are either direct successors of the 1960s Eros culture or tendencies toward synergy, synthesis and the coexistence of diversity. Unfortunately, this does not hold true for the other important aspect of mass culture - film. The development of film demonstrates a diametrically opposite trend, that is, from pluralism to monopoly. This trend has been guided for years by the mighty Hollywood, which is responsible for the ruin of one-time

developed national cinematographies (French, Italian, German, Russian). American film production contains even today explicit elements of a mechanistic approach and consumption.

Key words: Break, mass culture, social mechanistic state, revolutionary turnabout of popular music, film monopolism, ruin of national cinematographies

Tezi:

Popularna glasba

Temeljno vprašanje glasi: Ali je možno iz zgodovine množične kulture (predvsem popularne glasbe in filma kot dveh najbolj promoviranih zvrsti) izluščiti bazične latentne dimenzije v smislu metaparadigmatskih kvalit (mehanicistične oz. moderne paradigme), katere pojasnjujejo in dajejo smisel široki paleti teh manifestnih oblik umetniške kreacije? Ali gre torej za analogen trend, kot ga opažamo v znanosti, torej za prehod od mehanicistične doktrine k ekološko-entropični, moderni metaparadigmi (F. Capra)?¹

Analiza sodobne popularne glasbe navaja na nekatere značilne preobrate, ki so najverjetneje posledica drugačnega pojmovanja sveta in družbe. Tako je povojni splošni družbeni optimizem na zenitu razvoja industrijske civilizacije oz. mehanicistične paradigme predstavljal plodna tla za vznik čistega hedonizma zgodnjega rock'n'rolla in prihajajoče seksualne revolucije. Spoznanja kvantne mehanike in relativnostne teorije so sicer zamajale etabrirani pogled na svet, vendar na družbeno prakso niso bistveno vplivala. Človek je še zmeraj ostal absolutni gospodar narave, katero je smel po mili volji izkoriščati, realnost pa še zmeraj vpeta v preproste vzročno-posledične odnose, brez priznavanja soodvisnosti in mreže relacij med pojavi.

Prva resna opozorila nevzdržnemu mehanicizmu so se pojavila v 60. letih, ko se industrijska civilizacija bliža svojemu zatonu. V popularni glasbi (rocku) je to obdobje diverzifikacije glasbenih idej in poskusov spajanja zahodnega in vzhodnega glasbenega izročila. Rock glasba se takrat razvije do neslutnih razsežij, tako kakovostno kot količinsko. Nastale so najrazličnejše zvrsti kot sinteza desetletja prej poznanih žanrov (jazza, bluesa, folk in country glasbe) ter bazičnega rock'n'rolla. Temeljno vsebinsko sporočilo je aludiralo na receptivnost, duhovnost, ljubezen, mir. Kultura hipijev, t. i. "flower power" gibanje, je z obema rokama sprejela Marcusejev koncept kulture Erosa.² Razvoj takratne množične kulture je v mnogočem korespondiral z znanstvenim razvojem (razcvetom humanistične misli), družbenimi gibanji (mirovniškim, ekološkim, študentskim nemirom) in emancipacijo vzhodnjaških filozofij ter praktik (meditacije, joge).

Vendar mehanicizem kot družbena praksa še zdaleč ni zamrl. Kljub opisanim evforičnim poskusom njegovega preseganja se je nadaljeval v 70. leta. Tako si je potrošniška civilizacija zahodnega sveta s svojimi mehanizmi in institucijami spretno podjarmila množično kulturo. Otopila je njeno subverzivno moč, jo naredila poslušno. To se lepo odraža v rock glasbi tega obdobja, ki jo označuje popolno kreativno mrtvilo.

1 Capra, F. Vrijeme preokreta, 1987.

2 Flego, G. U ime Erosa, 1991.

Poslednji izbruh revolta zoper odtujene družbene odnose in mehanicistično doktrino je predstavljal fenomen punka in new wave glasbe v Veliki Britaniji.³

V 80. letih je zahodni civilizaciji uspelo podaljšati agonijo mehanicizma z neslučenim razvojem informacijske tehnologije. Vendar paradigmatkega preloma še zmeraj ni bilo - duhovna podstat je bila še vedno ločena od materialne. Popularna glasba tega desetletja je vzporedno z naraščajočo družbeno krizo postajala čedalje bolj depersonalizirana, odtujena. Njena sporočila so se vrtela v začaranem krogu kulture Thanatosa, v vizijah popolne destrukcije. Cela plejada glasbenih žanrov tega obdobja (dark wave, alter rock, postpunk, cross-over, hard core, heavy metal, rap, industrijski rock) je poveljevala nagon smrti. To dokazujejo vsebine besedil, sam glasbeni izraz, produkcija, grafična podoba in nenazadnje izbira imen ansamblov (Death, Sepultura, Morbid Angel, Anthrax, Suicidal Tendencies, Black Flag, Dead Can Dance itd.).

Šele devetdeseta leta so prinesla tisto, kar bi lahko imenovali revolucionarni preobrat. Enoumje je preseženo, mračnjaške vsebine polagoma odstopajo mesto novim idejam; nekatere med njimi so direktne naslednice kulture Erosa iz 60. let, pri drugih zasledimo težnjo k sinergiji, sintezi, soobstoju različnosti. Sodobno popularno glasbo označuje torej kvaliteta moderne paradigme, čeprav mehanicistične vsebine najverjetneje ne bodo nikoli docela izrinjene. Gre torej bolj za prevladujoči trend, kot pa za absolutno dominacijo neke ideje, kar sicer zasledimo v razvoju znanosti. Opaziti je sintezo glasbenih žanrov, včasih na težko predstavljljive načine (npr. jazz in hip hop, country in punk, blues in etnoameriška kozmična glasba, new age, heavy metal in rap itd.). Evidentna je torej tendenca h globalizaciji, celovitosti, emancipaciji različnosti. Pomembno pa je še nekaj drugega. Prvič v zgodovini popularne glasbe ta postane svetovna - angloameriška produkcija namreč dobi resnega rivala, namreč glasbeno produkcijo z vseh koncev sveta (t. i. etno glasba). Popularna glasba devetdesetih postaja torej zmeraj bolj diverzificirana tako glede produkcije kot samih konzumentov. Epistemološke spremembe torej potekajo v smeri od mehanicistične doktrine k moderni paradigmi.

Filmska umetnost

Žal kaj takega ne velja za drugi pomemben aspekt množične kulture - za sedmo umetnost. Kot kaže, gre pri razvoju filma za diametralno nasproten trend, torej od pluralizma k monopolizmu. Tak trend usmerja že dolga desetletja vsemogočni Hollywood, ki je odgovoren za propad nekdanjih razvitih nacionalnih kinematografij (nemške, francoske, italijanske, ruske). Ameriška filmska produkcija vsebuje še dandanes izrazite elemente mehanicizma in potrošniških vrednot kot njene posledice. Ravno njen establishment dokazuje tezo o terminalnem stadiju zastarele paradigme - izrojevanju v maligno agresivnost, destrukcijo, izničenje, razčlovečenje medosebnih odnosov.

Analiza vsebine kinematografske produkcije kaže na nekatere značilnosti. Tako so starejši avtorji (Ford, Huston, Hitchcock, Kubrick) prikazovali skoraj izključno le benigno agresivnost filmskih junakov ter dosleden triumf dobrega nad zlim kot univerzalno vrednoto. Sam Peckinpah je pozneje na dokumentaren način želel ujeti v objektiv kamere surovost in nasilje v popolnoma realistični maniri. S tem je tlakoval temelje sodobni filmski produkciji. Ta danes vztraja na objektivnosti prikazovanja srhljivih prizorov, celo na njihovem potenciranju. Nobenih moralnih zadržkov ni več, nobene pietete do prikazovanja smrti. Ta je postala neizbežen potrošniški artikel!

Gre za težnjo doseganja čim manjših razlik med realnostjo in fikcijo. V ozadju je

3 Brake, M. Sociologija mladinske kulture in mladinskih subkultur, 1983.

najbrž zavest producentov o zmeraj večji otopelosti, odtujenosti in neavtentičnosti TV-gledalcev, ki potrebujejo za to, da se predramijo, zmeraj močnejše adrenalinske doze v obliki najbolj gnusnih destruktivnih prizorov. Sodobni režiserji, kot npr. De Palma, Stone, Ruben, Tarantino, prikazujejo ekscesni sadizem, nekrofilijo, maligno agresivnost brez vsakršnih moralnih zadržkov. Njihovi junaki ubijajo in mučijo iz naslade, ne zaradi koristolovstva. Pri tem se seveda poživljajo na znanstvene dokaze škodljivosti opazovanja nasilnega vedenja, še zlasti, če to ni sankcionirano.⁴ Tipično je, da v sodobnih nasilnih filmih zlo praviloma preživi in se nadaljuje - zaradi tega lahko režiserji posnamejo nadaljevanke tega filma in tako iztržijo še kak dolar več! Medijske korporacije so nemalokrat spodbujale takšne raziskave, ki bi ovrgle dokaze o vplivu opazovanega nasilnega ravnanja na gledalce.⁵ A zaman - teoriji socialnega učenja in samouresničujoče se prerokbe⁶ pomenita nepremostljivo empirično bariero medijskim magnatom.

Škoda, ki jo povzroča Hollywood, je ogromna. Tega se v veliki meri zaveda marsikatera evropska vlada in snuje ukrepe, ki bi pomagali nacionalnim kinematografijam. Kot kaže, pa je vsaj zaenkrat triumf poceni holivudskega blišča nad omikano evropsko kulturno tradicijo in pluralizmom popoln. V desetletjih, ki prihajajo, bo za Evropo še posebnega pomena, da kar najbolj uveljavi kulturni pluralizem in tradicionalno omiko evropske civilizacije. Ravno to dvoje sta temeljni komparativni prednosti pred persistenco plehkega in razdiralnega potrošniškega blišča z druge strani Atlantika.

LITERATURA

Brake, M., Sociologija mladinske kulture in mladinskih subkultur. Ljubljana, Krt, 1983.

Capra, F., Vrijeme preokreta. Zagreb, Globus, 1987.

Flego, G., U ime Erosa. Zagreb, Naprijed, 1991.

Lamovec, T., Rojnik, A., Agresivnost. Ljubljana, DDU Univerzum, 1978.

Snyder, M., When belief creates reality. *Advances in experimental social psychology*, zv. 18, 1984.

4 Lamovec, T., Rojnik, A. Agresivnost, 1978.

5 Prav tam.

6 Snyder, M. When belief creates reality, 1984.